

ПРОЛЕПТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СНОВИДІННЯ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ (РОМАНИ В. ДАНИЛЕНКА «КОХАННЯ В СТИЛІ БАРОКО» І В. ШЕВЧУКА «КРОСВОРД»)

Статтю присвячено аналізу функцій віщих сновидінь у художніх творах. Досліджено наявні класифікації літературних сновидінь у науковому дискурсі. Ураховуючи ці класифікації, запропоновано номінувати як пролептичне таке літературне сновидіння, котре містить натяк на подальший розвиток подій. Проаналізовано потенціал сновидінь у романах В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» і В. Шевчука «Кросворд». Головні герої обох творів бачать сни, що допомагають їм розгадувати кросворд – містичні загадки кохання, життя і смерті. З'ясовано, що ці сновидіння за змістом є пролептичними снами-передчуттями, використовуючи які, наратор творить містичний модус тексту.

Ключові слова: кросворд; пролепис; літературне сновидіння; пролептичне сновидіння; містичний модус.

Художнє сновидіння часто привертало увагу дослідників, йому присвячені численні праці. Але попри досить детальну дослідженість цього феномену в літературному творі, залишається актуальним питання типології сновидінь.

Н. Фенько пропонує досить детальну класифікацію сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX–XX століть: за видами станів сну у художньому зображенні – картини власне сновидінь, сонні фантазії, марення, видіння, сни наяву; за характером впливу на психологію героїв – сни-потраєсіння (що, у свою чергу, поділяються на сни психологічного конфлікту (сон-катарсис, сон-каяття) й пророчі сни), і сни-заспокоєння (сни-мрії, сни-спогади, сон-архетип) [14, с. 9–11].

Випадки використання сновидіння як елемента художньої структури Н. Мочернюк групує в такі типи: зображення власне сновидіння; змалювання перехідного стану сон/ява; застосування поетики сну в змалюванні яви [11, с. 107].

О. Волик поділяє літературні сновидіння за функціями: 1) характерологічні сновидіння (розкривають справжнє «я» героя, приховані риси характеру); 2) проскопічні сновидіння (передбачають майбутнє героя або навіть всього людства, часто в алегоричній формі); 3) кризові сновидіння (кардинально змінюють життя людини, її погляд на повсякденність) [3, с. 163].

Функціональний критерій класифікації сновидінь найбільш релевантним вважає і І. Фазіуліна. З точки зору навантаження для сюжету твору в цілому дослідниця пропонує таку типологію: 1) сни-передчуття, котрі «емоційно готують події, що відбуваються в житті героїв і мають для них вирішальні наслідки» [13, с. 18]; 2) сон як засіб психологічного аналізу (кризові сновидіння – концепція, створена М. Бахтіним на основі розгляду романної творчості Ф. Достоєвського). Крім

того, І. Фазіуліна аналізує і такий критерій класифікації, як «структурна градація онейричних видінь», відповідно до якого вони поділяються на власне сновидіння і видіння [13, с. 23–26].

Ураховуючи психологічну класифікацію сновидінь, запропоновану З.-В. Дудеком, та типологію снів як складових елементів художнього твору В. Чалікової, Ю. Григорчук в оніропросторі містичних повістей Віри Вовк виокремлює три типи сновидінь: «1) концептуальні – сни, які відбивають авторське бачення життя та реалізуються крізь призму образів-символів і архетипів; 2) компенсаційні – сни, які виявляють психологічні процеси, в основі яких лежать нездійснені бажання (сни-мрії); 3) профетичні – «віщі», або «пророчі» сни і видіння, які слугують засобом створення акаузальних ситуацій (поетики чуда)» [5, с. 170].

У цілому, погоджуючись із наведеними класифікаціями онейротопів у літературному творі за функціональним критерієм, не можна не помітити термінологічну неузгодженість у названих типах сновидінь. Як бачимо, сновидіння того різновиду, що цікавить нас у першу чергу і становить предмет нашого дослідження, названі «пророчими», «проскопічними», «снами-передчуттями», «профетичними», «віщими». Крім того, на сьогодні існує проблема відмежування власне сновидіння і візіонерських мотивів, адже в роботах, присвячених дослідженню оніричного простору, досить часто і, на нашу думку, безпідставно ці поняття змішуються.

Беручи за основу наведені класифікації, спробуємо номінувати віщі сновидіння. Оскільки основна функція містичних сновидінь у художньому творі – це «забігання» у майбутнє, натяк на подальший розвиток подій, вважаємо за можливе називати подібні сни пролептичними. У свою чергу, пролептичні сновидіння за змістом варто поділяти на сни-передчуття (організують наративну структуру твору і стосуються подаль-

шої долі персонажів) і профетичні (від гр. *προφήτης* – «пророк») сни (переважно релігійного змісту, пророкують долю людства в цілому, важливі історичні події).

Проблема функцій пролептичних сновидінь, якій присвячена ця стаття, вже була предметом літературознавчих розвідок. Так, символічність сновидінь, можливість за їх допомогою пророкувати, віщувати майбутнє визнавав Іван Франко. Наприклад, у його п'єсі «Сон князя Святослава» видіння, візії, алюзії стають важливим чинником загальної будови твору. «Вплетений до сюжетної канви символічний віщий сон, пов'язаний із попередніми подіями та обцянькою якоїсь події в майбутньому, передбачає утвердження життя над смертю» [15, с. 559].

В. Руднев у статті «Культура і сон» відзначив важливу когнітивну властивість літературних сновидінь у наративній організації твору: створення анахронії, вихід за межі законів простору-часу і у зв'язку із цим здатність розкривати майбутнє або повертати людину до минулого [12]. Схожу властивість містичного сновидіння постулює і І. Васильєва: «В художніх текстах моделюється уявлення про існування «віщих» снів, в числі яких виділяються два їхні різновиди – спрямовані в майбутнє і ті, що відкривають певне «приховане» теперішнє» [1, с. 103].

На тому, що оніричний простір – продуктивний засіб творення антиципаційних передчуттів, наголошує і І. Качуровський: «Онірична антиципація в формі віщого сну – це один з тих мотивів, без яких була б немислима світова епіка... Сон може бути компонентом у степенованій, багаточленній антиципації» [9, с. 472–473].

Мета цієї статті – розглянути сновидіння у творах сучасної української літератури – романах В. Шевчука «Кросворд» і В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» – крізь призму їхнього пролептичного потенціалу.

На відміну від «Пейзажу, намальованого часом» Милорада Павича, котрий справді можна читати як кросворд (по вертикалі і по горизонталі), слово «кросворд» у визначенні жанру названих романів має скоріше метафоричне значення: загадка, яку треба відгадати, щоб отримати повну картину дійсності. Певною мірою в цьому героям романів допомагають сновидіння.

«Оніричність» творчості В. Даниленка не обійдена увагою літературознавців: він, на думку дослідників, «здебільшого «нічний» письменник, який зазирає в темні глибини життя і знаходить потаємні пружини, що рухають світом. У нього добре розвинуте почуття ілюзорності земного життя, таємничих і містичних сил. Місто Даниленка – вмістилище солодкого гріха. У ньому панує ніч, темна, як безодня Всесвіту» [4].

Назва роману В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» актуалізує відому барокову метафору Кальдерона «життя як сон». Роман-кросворд, на думку самого автора, втілює один із постулатів Лакана, «що сон нагадує гру в шарду, в якій глядачам пропонується у німій сцені вгадати значення потрібного слова. <...> І процес розгадування, і кохання чоловіка й жінки, і минуле, і сучасне в романі нагадують дивний сон. Зрештою, хіба наше життя не дивний сон, який зникає в момент пробудження?» [10].

Нараторами в романі виступають кілька персонажів – фігури, що ними прикрашені будинки. Один із них, Атлант, за задумом автора володіє містичною здатністю читати не тільки чужі думки, а й сни, тож оповідає «колегам» сновидіння головного героя – архітектора Колядевича: «ніби він дивився з-під стелі на своє порожнє ліжко, тіла він не бачив, йому здавалося, що душа оселилася в бджолі. В кутку спальні висів рій, і він спостерігав за своїм порожнім ліжком крізь очі бджоли. Боявся відриватись від рою, бо за вікном спальні стукав дзьобом у стіну одуд, що міг продовжати дірку і склювати його. Але десь на даху почувся тривожний крик сича, він прокинувся і довго лежав і думав про свій сон» [6, с. 74]. Автор не тлумачить сновидіння, даючи змогу читачеві зробити це самостійно. Однак уже перший сон Колядевича створює тривожне очікування майбутніх подій.

Колядевич, що розгадував на прохання жінки Юлії містичний кросворд, мав ще кілька дивних сновидінь: в одному з них наснився старий єврей із сичем на голові й олівцем у кишені. Єврей наказав завтра увечері «прийти сюди. Я буду чекати, коли зайде сонце» [6, с. 92]. Це сновидіння – загадка, котру Колядевич розгадує: «Олівцем» називали телецентр, у якому іноді ночами з'являється привид старого єврея. Отже, можемо вважати це сновидіння пролептичним, оскільки Колядевич пізніше дійсно зустрічається з євреєм у реальності. Наратор виводить походження містичного знання зі світу мертвих: «Вони за вами спостерігають, приходять у ваші сни, підказують, коли треба, і переживають, коли ви щось не те робите» [6, с. 96].

Наступний сон Колядевича (також під ранок) водночас констатує характер його стосунків із демонічною жінкою Юлією і передбачає майбутній розвиток подій: «Йому приснився жук, що прокушував груди. Він знав, що жук залазить між ребра і відкладає там яйця, але байдужість охопила його тіло. Жук залазив усе глибше, ворухить лапками, і від того було приємно» [6, с. 110]. Сюрреалістичний сон нагадує архітектору комаху ламехузу, що виділяє наркотичну речовину, від якої п'яніють мурахи, і поїдає їхні личинки. Саме так поводить себе із Колядевичем Юлія: закохала в себе, тримає «на короткому повідку», і Колядевич виконує її забаганку – розгадує містичний кросворд, спочатку підсвідомо, а потім й усвідомлено відчувуючи, що це закінчиться «або весіллям або чимось жахливим» [6, с. 144].

Віщий сон наснився в романі персонажові Кукібіці, проклятому відьмою Явдохю. У сновидінні голос згори передрік, що душа Кукібіки знайде спокій, «коли твій кабан з'їсть стільки жолудів, скільки вродило у Києві на Татарському дубі за триста років, якщо буде раз у рік з'їдати по одному жолудю» [6, с. 133]. Це сновидіння, хоча воно і є пролептичним за змістом, суттєво не впливатиме на розвиток подальших подій у романі, його функція – підтримувати у реципієнта той містичний настрій, котрий наратор послідовно навіює з самого початку твору.

Ще одне сновидіння Колядевича є досить реалістичним за фабулою, проте містичним за символікою. Йому наснилася Юлія, котра купила для Колядевича великий будинок, в якому він буде жити. Спустившись на вимогу Юлії погребом, Колядевич «побачив

батька з чаркою горілки. – Ти вже прийшов? – зрадів батько» [6, с. 166]. Оскільки читачеві відомо, що в реальності батько Колядевича вже помер, видається можливим інтерпретувати цей онейротоп як сон-передчуття: Юлія – провісниця смерті, котра призведе (і відведе) Колядевича до іншобуття (погреб – символ потойбіччя).

Сновидіння Колядевича є лише елементом складної комбінації з містичних знаків, символів, подій, пророцтв і передбачень, якими насичений текст роману. Функція пролептичних сновидінь – підтримувати читача в напрузі, поступово примиряючи з думкою про невідворотну містичну смерть головного героя, яка є розв'язкою роману. І хоча Ж. Женетт, якому належить ґрунтовне дослідження пролепсису, вважав, що ця наративна фігура не узгоджується з потребою створювати напружене читацьке очікування [7, с. 101], однак, на нашу думку, саме пролептичне сновидіння створює напругу, зумовлену специфікою читацького сприйняття.

Використання онейротопів як засобу, що не тільки надає психологічну характеристику сновидцеві, а й дозволяє зруйнувати межі часу і зазирнути в майбутнє, – наративна стратегія Володимира Даниленка. Як свідчить аналіз його великої і малої прози [2], автор активно використовує потенціал пролептичних сновидінь, причому ці «семіотичні дзеркала» (вислів Ю. Лотмана) досить прозорі для розуміння, трактування їхньої символіки реципієнтом відбувається майже завжди легко і інваріантно. Крім того, наратор іноді не залишає читачеві простору для фантазії й інтерпретує їх самостійно, що є виявом авторської інтенції.

Необарокова проза Валерія Шевчука характеризується своєрідністю стильової манери автора, у тому числі й о презентації часопростору. Як зазначає Т. Жовновська, бароковість як стан душі, притаманна героям Шевчука і самому автору, створює особливу «міфомодель свідомості людини, вагомим конструктивним елементом якої є онірична міфомодель людської підсвідомості. <...> І якщо наша свідомість старанно фіксує просторово-часові характеристики явищ, то підсвідоме апелює до вічного, безконечного, повторюваного у плині часу» [8, с. 10]. Вічність, безкінечність, позачасовість – це все атрибути Абсолюту, єднання з яким – це і є містичний досвід. Отже, під час сновидіння душа (або ж міфомодель підсвідомості) має містичні переживання.

Роман В. Шевчука «Кросворд», загалом цілком раціональний, «розмисловий», набуває містичного звучання завдяки снам головного героя. Зав'язкою його почуттів до дівчини Ірини і подій роману є еротичні сни, в яких вона почала з'являтися. І Дмитро втратив спокій через «чарівницькі чи відьомські дії дівчини щодо мене (це могло відбуватися на енергетичному рівні через навіювання)» [16, с. 35]. Один і той же сон, у якому Дмитро і Ірина кохаються на березі моря, явився героєві абсолютно однаково тричі. Однак хлопець тлумачить сни цілком раціонально, у дусі фрейдівського психоаналізу: «Сни – це потолочена і поруйнована дійсність» [16, с. 41].

Проте подальші сни головного героя можна назвати пролептичними. Так, у тривожних снах йому привиджувалися лабіринти у вигляді кросворда [16, с. 46], що окреслювали в сконденсованому вигляді подальший

розвиток подій: Дмитро намагатиметься розгадати загадки, які ставитиме йому Ірина. Так, коли їх стосунки стали інтимними, хлопець знову почав снитися еротичні сни, дія яких відбувалася на піщаній косі Азовського моря, хоча в реальності Дмитро там ніколи не був [16, с. 82]. Цей сон – клітинки кросворду, одна із загадок Ірини, яка майстерно тримає закоханого хлопця (а разом з ним і читача) в напрузі, інтригуючи його. Як з'ясовує, «розгадує» головний герой, Ірина дійсно мала еротичний досвід на березі моря в минулому, і це її минуле містичним чином відбилося у снах Дмитра.

Цікаво простежити ставлення персонажів роману до подібних снів. Ані Ірина, ані Дмитро – атеїсти, виховані на матеріалістичних засадах, – не вірять у містичні збіги. Ірина навіть звинувачує Дмитра, що він вигадав сновидіння, а насправді наводив про неї довідки, шпигував за нею. І лише наратор (вже літній і, як відомо читачеві, самотній Дмитро Жук) вважає, що такі речі можливі [16, с. 125]. Роздумує наратор і ще про один пролепис: господиня дому, у якої він мешкав, після знайомства з Іриною досить категорично висловила про неї: «Дівка, тож оминайте її десятою дорогою! І запам'ятайте моє слово: з нею ви ніколи не одружитесь! Ніколи!» [16, с. 109]. Випереджаючи події, Дмитро Жук (уже в похилому віці) сповіщає читачеві, що її пророкування («славновісна жіноча інтуїція, чи якесь певне знання?») збулося [16, с. 128]. У такий спосіб реципієнт налаштований вже з середини тексту очікувати на визначений наперед перебіг подій.

Сон перестав повторюватися після того, як Дмитро розповів про нього коханій дівчині. З цього можна зробити висновок, що сновидіння виконало свою функцію передвіщення: хлопець вважає, що воно передбачило майбутні інтимні стосунки з Іриною, адже уві сні з нею був він, а не колишній коханець.

Наступний сон Дмитра можна інтерпретувати як «потолочену дійсність», що відбиває його реальні роздуми про Ірину, наповнені ревнощами: він знову блукає «кімнатами, переходами, закапелками, сходами, підвалами, тобто все знову набувало форми лабіринту чи кросворда» [16, с. 159]. Однак сновидіння містить кілька знакових деталей, що дозволяють класифікувати його як пролептичне: хлопець опиняється перед зачиненими дверима, якась істота відкрила ключем ці залізні двері, і Дмитро опинився на піщаній косі у моря, де бував у снах уже неодноразово. Ключ у сновидінні виступає ще й метафорою: хлопець отримує ключ для розуміння вчинків Ірини. Пояснює її поведінку Поет – один із колишніх коханців дівчини, котрий проводить для Дмитра екскурсію пантеоном скульптур, кожна із яких уособлює чоловіків-рогоносців із життя Ірини. Поет говорить Дмитрові дуже важливу фразу, що визначатиме характер його майбутнього ставлення до Ірини і їхні стосунки в реальності, а також ставить нові загадки: «Не вірте жодному її слову – то велика брехуха. <...> Можете переконатися хоча б з її розповіді про мене. Я ніколи з нею на цій косі не був. – а хто ж був? – спитав ошелешено. – А так, як приснилося. Ви! А тепер ставайте в догідну вам позу, і вона перетворить вас у скульптуру. <...> І раптом я почав відчувати, що тіло мені дубне і холоне, і я справді починаю перетворюватися на крижану скульптуру.<...>

На цьому і прокинувся. А він [сон] здався мені важливим» [16, с. 162].

Не можна не помітити подібності в сюжетних лініях і сновидіннях головних героїв роману В. Шевчука «Кросворд» і роману-кросворда В. Даниленка «Кохання у стилі бароко». В обох романах жінки ведуть із чоловіками якусь гру, і сновидіння персонажів передбачають подальші небезпечні події у їх житті. Сновидіння Колядевича, в якому він стає байдужим і нерухомим від укусу комахи (уособлення Юлії), виконує таку ж функцію в тексті, що і сновидіння Дмитра, у якому Ірина перетворює його на нерухому скульптуру.

Містичний зв'язок між коханими («дивовижна надчутливість», як називає це наратор) проявляється завдяки тому, що в житті реалізуються епізоди зі сновидіння Дмитра: «Яскраве місце, де Іра бачить своїх друзів заком'янілими скульптурами на скелях, – це могла б бути алюзія мого сну з пантеоном її коханців на піщаній косі, коли б того сна їй розповів» [16, с. 204]. В останньому своєму листі Ірина майже слово в слово відтворює моменти із пролептичного (маємо черговий доказ цього) сновидіння Дмитра: «До речі, знаєш, як мене називав отой Поет із піщаної коси в Азовському морі? Фантазерка. Може, так і є, але фантазерка – не брехуха, правда?» [16, с. 205]. Рефлексуючи, аналізуючи листи коханої, наратор уже не боїться оперувати терміном «містика»: «... можливо, Поет і справді її так називав, і це в містичний спосіб перейшло в мій сон» [16, с. 209]. Отже, онірична

містика кросворду В. Шевчука – це містика кохання, хоч і нещасливого, на відміну від кросворду В. Даниленка, містика якого пов'язана зі смертю.

Таким чином, онейротопи в романах В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» і В. Шевчука «Кросворд» цілком можливо зарахувати до типу пролептичних снів-передчуттів, оскільки основна їхня функція – передбачення майбутнього, натяк читачеві на подальший розвиток подій. Реципієнт натикається на передбачення, наявне в сновидінні, налаштовується на містичний настрій, але між його артикуляцією і реалізацією анонсованої події проходить певний час. Утворюється лакуна, невизначеність, що тримає читача в напруженому очікуванні, під час якого увага зосереджується на пошуках зв'язків між фрагментами. При цьому читач отримує задоволення, якщо врешті відбувається реалізація сновидіння, що надає тексту містичного звучання.

Порівняльний аналіз названих творів дає змогу зробити висновок, що обидва представники житомирської школи активно використовують у своїй прозі художній потенціал сновидень. Доміnantний мотив снів-передчуттів – розгадування кросворду (реального і уявного), що перетворюється на розгадування містичних загадок кохання, життя і смерті. Сновидіння органічно входять у наративну структуру творів, увиразнюють авторську інтенцію і творять містичний модус тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва И. Б. Литературные сновидения с когнитивной точки зрения / И. Б. Васильєва // Вестник БФУ им. И. Канта. – 2014. – № 8. – С. 100–106.
2. Вещикова О. С. Семіотика містичного в оповіданні В. Даниленка «Дегустація в будинку з химерами» / Олена Вещикова // *Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků.* – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. – С. 270–273.
3. Волик Е. Ф. Язык и функции сновидений в словесном искусстве / Е. Ф. Волик // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура. – 2007. – № 3. – С. 160–164.
4. Володимир Даниленко: рівень національної літератури визначають аристократичні проекти [Електронний ресурс] // Спецкор. – 2008. – Режим доступу : http://spetskor.dp.ua/art_767.php.
5. Григорчук Ю. М. Сновидіння як «семіотичне вікно» містичного: своєрідність оніропростору повістей Віри Вовк // *Spheres of Culture.* – Lublin : Wydawn. Un-tu Maria Curie-Skłodowska, 2012. – Vol. II. – С. 168–177.
6. Даниленко В. «Кохання в стилі бароко» й інші любовні історії : роман та оповідання / В. Даниленко. – Львів : ЛА «ПРАМИДА», 2011. – 254 с.
7. Женетт Ж. Повествовательный дискурс / Жерар Женетт // Женетт Ж. Фигуры. – В 2-х т. – Т. 2. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с.
8. Жовновська Т. Б. Онірично-міфологічний дискурс прози Валерія Шевчука : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Т. Б. Жовновська. – Одеса, 2000. – 20 с.
9. Качуровський І. Антиципація як архітектонічний засіб / І. Качуровський // *Symbolae in honorem Volodymyri Janiw.* – Мюнхен : Український Вільний Університет, 1983. – С. 468–478.
10. Козачук Н. Володимир Даниленко: «Як нерв нації письменник завжди має говорити еліті й народу правду, навіть якщо її неприємно чути» [Електронний ресурс] / Н. Козачук // Слово просвіти. – № 1 (534). – Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/2010/01/12/3030-old/>.
11. Мочернюк Н. Д. Особливості художнього викладу сновидень у поезії романтизму (на прикладі творів Е. Т. А. Гофмана) / Н. Д. Мочернюк // Питання літературознавства. – 2004. – Вип. 11. – С. 107–111.
12. Руднев В. П. Культура и сон / В. П. Руднев // Даугава. – 1990. – № 3. – С. 121–124.
13. Фазиулина И. В. Сон и сновидение в раннем творчестве Ф. М. Достоевского: поэтика и онтология [Текст] : дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : специальность 10.01.01 – рус. лит. : / И. В. Фазиулина. – Ижевск, 2005. – 157 с.
14. Фенько Н. М. Естетичні функції картин сновидень у художніх творах українських письменників другої половини XIX – XX століть : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Н. М. Фенько. – Дніпропетровськ, 1999. – 19 с.
15. Хороб С. І. Моделі оніричного простору в системі художнього мислення Франка-драматурга / С. І. Хороб // Іван Франко: дух, наука, думка, воля [Текст] : матеріали Міжнарод. наук. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народження І. Франка, м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р. Т. 1. / М-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 1160 с. – С. 556–561.
16. Шевчук В. О. Кросворд : роман / Валерій Шевчук. – К. : Либідь, 2014. – 264 с.

Вещикова Е. С., Запорожский государственный медицинский университет, г. Запорожье, Украина

ПРОЛЕПТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СНОВИДЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО НАРРАТИВА (РОМАНЫ В. ДАНИЛЕНКО «ЛЮБОВЬ В СТИЛЕ БАРОККО» И В. ШЕВЧУКА «КРОССВОРД»)

Статья посвящена анализу функций вещей сновидений в художественных произведениях. Исследованы имеющиеся классификации литературных сновидений в научном дискурсе. Учитывая эти классификации, предложено номинировать как пролептическое такое литературное сновидение, которое содержит намек на дальнейшее развитие событий. Проанализирован потенциал сновидений в романах В. Даниленко «Любовь в стиле барокко» и В. Шевчука «Кроссворд». Главные герои обоих произведений видят сны, помогающие им разгадывать кроссворд – мистические загадки любви, жизни и смерти. Выяснено, что эти сновидения по содержанию являются пролептическими снами-предчувствиями, используя которые нарратор создает мистический модус текста.

Ключевые слова: кроссворд; пролеписис; литературное сновидение; пролептическое сновидение; мистический модус.

Veshchykova O. S., Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine

PROLEPTIC POTENTIAL OF THE DREAM IN THE STRUCTURE OF THE FICTION NARRATIVE (THE NOVELS OF V. DANYLENKO «LOVE IN BAROQUE STYLE» AND V. SHEVCHUK «CROSSWORD PUZZLE»)

The article is devoted to the analysis of functions of prophetic dreams in fiction. The aim of the paper is to consider the dream in the works of the modern Ukrainian literature through the prism of their proleptic potential. The classifications of dreams by literary critics, existing in the scientific discourse, were investigated. We proposed to call such dreams as proleptic, because the main function of mystical dreams in a fiction is a look in the future, a hint of future development of events. In turn, proleptic dreams are distinguished depending on the content into premonition dreams (relate to the future fate of the characters) and prophetic dreams (mainly have religious content, predict the fate of mankind in general and important historical events). The dreams of the main character of the novel by V. Danylenko «Love in Baroque style» Kolyadevych are premonition dreams depending on the content. Function of proleptic dreams is to keep the reader in suspense reconciling gradually with the idea of inevitable mystic death of the protagonist, which is the denouement of the novel. The novel of V. Shevchuk «Crossword puzzle», which is generally rational, acquires the mystical moods through the dreams of the protagonist. The mystical connection between him and his girlfriend is manifested through the implementation in life episodes from Dmytro's dream. The dominant motif of the dreams in both novels is a solving a crossword puzzle (real and imaginary) by the characters that turns into solving of mystical puzzle of love, life and death.

Keywords: crossword puzzle; prolepsis; literature dream; proleptic dream; mystical mode.

© Вещикова О. С., 2015

Дата надходження статті до редколегії 28.04.2015

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЙДЖИСТСЬКИХ СТЕРЕОТИПІВ У СУЧАСНІЙ ДРАМАТУРГІЇ США

У статті досліджено форми репрезентації похилого віку та старіння, які визначаються як ейджистські. Значну увагу приділено вивченню стереотипів старості. Авторка статті висвітлює сучасні міждисциплінарні практики, спрямовані на розуміння геронтогенезу, його характеристик та динаміки. Наводяться приклади міжнародних дослідів з метою трансформації упереджень щодо похилого віку та формування позитивного іміджу геронтогенезу (Туреччина, Франція, Канада, іспаномовні країни, Британія, США). Прокоментовано застосування концепції «успішного старіння», виокремлено її позитивні та негативні сторони. На прикладі образної системи п'єси американської жінки-драматурга Терези Ребек «Колекція метеликів» проілюстровано зсуви в стереотипному зображенні персонажів похилого віку, які виступають протагоністами, та форми негативної само-стереотипізації, які є виявленням ейджизму.

Ключові слова: ейджизм; стереотипи; геронтогенез; трансформація; драматургія США.

Донедавна проблеми похилого віку та старіння не часто потрапляли в центр уваги західної гуманітаристики. Збільшення тривалості життя в сучасному світі викриває раніше замовчуваний дискурс старіння, що дало поштовх формуванню досліджень віку (age studies), одним із завдань яких є з'ясування причин табування репрезентацій персонажів похилого віку та «історій про старіння» (за термінологією М. Хепворта [12]). Представники літературної геронтології (напрям досліджень віку) вивчають досвід динаміки старіння у світлі процесів взаємодії особистих та соціальних аспектів перехідного стану, відносин між поколіннями в суспільстві, використання та впливу негативних наліпок тощо. Присутність останніх у різних дискурсивних формах є свідченням ейджизму, який визначається Р. Батлером як «дискримінація проти літніх людей, яка може набувати форм, схожих на расистські або гендерні упередження» (у 1969 р. психіатр та президент Американського Національного Інституту Старіння Роберт Батлер уперше запропонував термін «ейджизм» у розвідці «Ейдж-ізм: один із видів святенництва» академічного видання «Геронтолог» [6]).

Коріння сучасних ейджистських стереотипів сягає часів розвитку давньогрецького театру: якщо в трагедіях Есхіла, Софокла та Евріпіда період старості (або геронтогенез) відображений амбівалентно – «протагоністи [похилого віку у давньогрецьких трагедіях] наділені надлюдськими якостями, які породжують в їхніх образах шляхетність та почуття власної гідності» [5, с. 103], то комедії Аристофана закладають перші підвалини в пародіюванні похилого віку. Формування негативного образу старої людини та його стереотипізація спостерігаються на всіх етапах розвитку західноєвропейської словесності. Подібно до Старого світу в історії американської літератури та драматургії зокрема простежуються ейджистські репрезентації в художньому дискурсі.

Серед досліджень віку важливо відмітити фундаментальну працю Симони де Бовуар, видану фран-

цузькою мовою у 1970 р. під назвою «Старість» («La Vieillesse»); за 2 роки книга з'явилася в перекладі англійською мовою, озаглавлена «Похилий вік» («Old Age») та у 1996 р. як «Зрілий вік» («The Coming of Age»). Французька філософія вивчає геронтогенез у діахронічній та синхронічній перспективах, приділяючи особливу увагу формуванню ейджистських стереотипів західноєвропейського цивілізаційного виміру. Британські соціологи Майк Фезерстоун та Майк Хепворт досліджують індивідуальні та колективні образи старіння, що підпадають під соціальну стигматизацію, на основі даних як документальних джерел, так і ресурсів ЗМІ [11]. Серед праць американських дослідників віку на увагу заслуговує книга «Життєвий шлях: історія культури старіння в Америці» Т. Коула. Історик вбачає джерела американського ейджизму у формуванні вікторіанської моралі з акцентуацією постійного фізичного самоконтролю у др. пол. XIX ст.; у світлі тогочасної ідеології представники похилого віку трактувалися як «залежні і хворобливі невдахи та грішники» [8, с. 91]. Зауважимо, що зазначені вище ґрунтовні дослідження є ціннісними орієнтирами для розуміння геронтогенезу ідентичності та його репрезентацій упродовж історії людства. Спираючись на міждисциплінарний доробок визначних гуманітаріїв XX ст., продемонструємо можливість подолання стереотипізації образу похилого віку в драматургії США в результаті впровадження на національному рівні концепції «успішного старіння».

Метою статті є визначення поняття ейджизму, з'ясування причин формування ейджистських стереотипів, формулювання концепції «успішного старіння» та його застосування в культурному просторі Нового світу. Починаючи з кінця 1960-х рр. у США розпочався широкий рух на підтримку позитивного образу літньої людини в суспільстві. Концепцію «успішного старіння» поширювали не лише науковці, медики, соціальні працівники, а й майстри слова. Сучасна американська драматургія надзвичайна плідна у розробці дискурсу